

ПРИЛОЗИ ПРОУЧАВАЊУ ЈЕЗИКА

ИЗДАЈЕ :

КАТЕДРА ЗА ЈУЖНОСЛОВЕНСКЕ ЈЕЗИКЕ

ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У НОВОМ САДУ

НОВИ САД

6

1970

О МЕЂУСОБНОМ ОДНОСУ НЕКИХ РУСКОСЛОВЕНСКИХ И СРПСКОХРВАТСКИХ ОСОБИНА У ОРФЕЛИНОВИМ ПЕСМАМА

Рађено под руководством проф. др
Александра Младеновића

I

У овом раду испитане су следеће песме З. Орфелина:

- 1) ПСР — *Плачъ Сербїи* (Венеција, 1761),
- 2) ТР — *Тренодїа въ мїрѣ челоѵка вшедшаго а ѿ всѣхъ, и свойсїи венныхъ ирезрѣннаго* (Венеција, 1762),
- 3) СТВ — *Свѣтованїе надченнаго младаго челоѵка изъ русскогъ на сербскїи языкъ ирредено ѿ З. О. Въ Новомъ Садѣ* (Венеција, 1764),
- 4) МЕ — *Мелодїа къ иролећю кою за 1765. лѣти сочинивши ири желаню многолѣтїиѵа всѣмъ иредсїавляетѣ З. О. Въ Новомъ Садѣ* (Венеција, 1764—1765).

Поред ових песама, у садашње испитивање језика укључена је и песма за коју се данас не зна поуздано да ли припада З. Орфелину. То је

ПИ — *Пѣснь исторїческая. Како сѣ Сербїи сѣ Тѵрци на Косовомъ иолю иобили се, на коемъ иолю сербска майка княза Лазара сѣ многима сынїи сербскїи изгѣбивши, и державе сербске конечно лишивши се горке сѣзе иролива* (Венеција, 1765)¹.

О овој песни говориће се у посебном одељку на крају овога рада.

Иначе, песме ПСР, ТР, СТВ и МЕ испитане су на основу два упитника: I и II у којима је обухваћено укупно 29 фонетских и морфолошких црта. За углед ми је послужио рад проф. Младеновића у којем је он на основу упитника I испитао карактер књижевног језика у неким

¹ Др Г. Михајловић помиње разна мишљења: и она која иду и она која не иду Орфелину у корист као евентуалном аутору ове песме (уп. *Српска библиографија XVIII века*. — Београд (Народна библиотека СР Србије), 1964, 77).

делима П. Јулинца, З. Орфелина и Е. Јанковића.² Поменути упитници обухватају следеће особине.

Упитник I

- 1) Рефлекс *ь* и *ѣ* (*a* : *o*, *e*),
- 2) Рефлекс некадашњег назала предњег реда (*e* : (*j*)*a*),
- 3) Рефлекс самогласничког *л* (*y* : *ол* и др.),
- 4) Рефлекс *-л* (*-*) (*o* : *л*),
- 5) Ген. једн. именица *a*-основе (*-e* : *-ы*, *-и*),
- 6) Датив једн. именица *a*-основе (*-и* : *-ѣ*, *-e*),
- 7) Вок. једн. именица м. рода (*-у*, *-e* : једнакост с номинативом)
- 8) Инстр. једн. именица ж. рода на *-а* (*-ом* : *-ою*, *-ею*),
- 9) Инстр. једн. именица ж. р. на сугласник (*-у* : *-ію*) — нпр. *милошћу* : *милостію*),
- 10) Лок. једн. именица м и ср. рода: *-ѣ* (*-и*) или *-у*,
- 11) Лок. једн. именица *a*-основе (*-и* : *-ѣ*, *-e*),
- 12) Ном.-ак.-вок. мн. именица *a*-основе (*-e* : *-ы*, *-и*),
- 13) Ген. мн. именица ж. рода на *-а* (*-а*, *-у*, *-и* : *-∅*),
- 14) Ген. мн. именица м. и ср. рода (*-а*, *-и* : *-∅*, *-ов*, *-ев*, *-ей*),
- 15) Ген. мн. именица ж. р. на сугласник (*-и*, *-ију* : *-ей*),
- 16) 1. л. једн. презента (*-м* : *-у*),
- 17) Образовање футура I (помоћу конструкције *ћу*, *ћеш* . . . + *инфинитив* или помоћу *крњег инфинитива* + *ћу*, *ћеш* . . . : помоћу конструкције през. гл. *биши* + *инфинитив* или помоћу презента свршених глагола)³.

Упитник II

- 1) Предлог *в* или *у* и префикс *в* или *у* место старог *въ*, *въ*,
- 2) Примери са вокалним *р*,
- 3) Примери са старом групом *чр-*, односно са млађом *цр-*,
- 4) Вокатив једине именица женског рода *a-* и *ја-*основе (*-o* : *-e*),
- 5) Сви падежни облици у једнини и множини личне заменице првог лица,
- 6) Сви падежни облици личне заменице другог лица у једнини и множини,
- 7) Сви падежни облици у једнини и множини личне заменице трећег лица,
- 8) Сви падежни облици личне заменице сваког лица,

² Уп. Александар Младеновић, *Однос између домаћих и рускословенских елемената у књижевном језику код Срба пре његове звуковске стандардизације*. — Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад (Матица српска), 1969, књ. XII, 43—51. Песме ПСР и МЕ обухваћене су језичким испитивањем, само не методом, који је примењен у овом чланку, и у раду А. Младеновића: *Прилог истраживању Орфелиновог језика*. — Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад (Матица српска), 1960, књ. III, 153—173. За језик ПСР уп. и код В. Umbegauna: *Les débuts de la langue littéraire chez les serbes* — Paris, 1935, 59—60.

- 9) Завршетак заменичке и придевске деклинације у генитиву и акузативу једине мушког и средњег рода: *-аго, -его* и *-ог(а), -ег(а)*,
- 10) Завршетак заменичке и придевске деклинације у дативу и локативу једине мушког и средњег рода: *-ому, -ему* и *-ом, -ома, -ем (еме)*,
- 11) Завршетак датива и локатива једине заменичке и придевске деклинације женског рода: *-ей* и *-ој*,
- 12) Предлог *чрез* или *через*

II

Упитник I

1) За некадашње полугласнике налазимо следеће рефлексе у песмама: ПСР: *а* (19 пута), *о* (4 пута), *е* (2 пута), ТР: *а* (1 пут), *о* (4 пута), *е* (8 пута), СТВ: *а* (5), *е* (3), МЕ: *а* (8), *е* (4), *о* (9).

Примери: ПСР: *дань 1, яремь 2, возлюбилн 3* и сл., ТР: *нейреломань 6, день 5, не восстану 4, когда 4* и сл., СТВ: *лажливе 5, мдарь, йошель 7* и сл., МЕ: *вѣнаць 3, денница 4, воздохъ 5, возлейде 6* и сл.⁴

2) Место некадашњег назала предњег реда налазимо рефлексе: ПСР: *е* (67), *а* (6), ТР: *а* (33), СТВ: *е* (11), МЕ: *е* (37), *а* (6).

Примери: ПСР: *бreme 2, йреварнше 3, бое се 4, йадоша* (3. мн. а.) *1, съ чадми 3, чада 5* и сл., ТР: *начайокъ 2, хваляйсья 7* и сл., СТВ: *учн се 3, йлоде* (3. мн. през.) *3* и сл., МЕ: *время 3, у йоредкѣ 4, месець 4, частю 3, являейсья 5, дял 9* и сл.

3) Рефлекс самогласничког *л*: ПСР: *у* (4), ТР: нема примера ове врсте, СТВ: изузев примера *слезно 3*, који у нашем језику има секундарно вокално *л*, других примера ове врсте нема у СТВ, МЕ: *у* (4), *ол* (1).

Примери: ПСР: *сузе 2, йднъ 4* и сл., МЕ: *сѣнце 4, йолни 7* и сл.

4) Судбина *-л* на крају речи: ПСР: *-о* (2), ТР: *-л* (10), СТВ: *-о* (1), *-л* (6), МЕ: *-л* (4).

Примери: ПСР: *зайѣйѣ 3, зашцрѣѣ 3*, ТР: *йрнсьѣлѣ 6, не былѣ 3* и сл., СТВ: *быо 5, явил 7* и сл., МЕ: *весель 8, 10* и сл.⁵

5) Наставак у ген. јд. именица *а*-основе: ПСР: *-е* (4), *-ы* (1), ТР: *-ы* (1), СТВ: *-е* (1), *-ы* (4), МЕ: *-е* (5).

³ Облици 1. л. једн. през. *хоћу* и *могу*, као и форме поменутог лица некадашњих атематских глагола, не узимају се у обзир за ова испитивања.

⁴ Везник *но* није узиман у обзир за ова бројања иако се јавља у овим песмама: ПСР (х 2), ТР (х 2), СТВ (х 4).

⁵ Примери: *ждралъ 11* и *цајзелъ 11* нису узети у обзир за ова бројања. Прва реч се јавља и данас са *-л* у нашем књижевном језику поред дијалекатског облика са *-о* (уп. *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. — Београд (Институт за српскохрватски језик), 1968, књ. V (*дугулан — закључийи*), 319, 320). друга реч одговара немачком *Zeisig* „штиглиц“ (уп.: у кавезѣ *цајзелъ* поетѣ МЕ 11; РЈА доноси *цајзел* у значењу *soxex*, нем. *Ziesel, Zieselmaus* „пацов“, а такође доноси и *цајзиѣ, цајэл*, што одговара значењу које срећемо код Орфелина — уп. *Рјечник хрватскога или српскога језика*. — Загреб, 1880—1882, књ. I, 753).

Примери: ПСР: *слободе* 6 и сл., *без славы* (+ у својој држави) 1, ТР: *клеветы* 4, СТВ: *без' слѣжбы* 8 и сл., *надежде* 3, МЕ: *ѡ весне* 8, *лдне* 5 и сл.

6) Наставак у дат. једн. именица *a*-основе: ПСР, ТР и СТВ немају примера ове врсте, МЕ: *кѡ својој славы* (+ на *ей главы*) 3 (уп. и *кѡ среѣи* + *ѡбеѣи* 9 — у МЕ долазе само ова два примера).

7) Наставак у вок. једн. именица м. рода: ПСР: *-е* (само један пример долази: *Б(о)же* 7), у ТР, СТВ и МЕ нема примера ове врсте).

8) Наставак у инстр. једн. имен. ж. р. на *-а*: ПСР: *-ом* (2), ТР: *-ою* (1), СТВ: *-ом* (2), МЕ: *-ом* (4).

Примери: ПСР: *саблѡмѡ* 3, *злѡбомѡ* 3, ТР: *рѣкою* 6, СТВ: *научкомѡ* 6, 8, МЕ: *сѡ красѡшѡмѡ* 11, *сѡ дивѡшѡмѡ* 11 и сл.

9) Наставак у инстр. једн. именица ж. р. на сугласник: ПСР: *-ју* (1), ТР: *-ју* (1), у СТВ и МЕ нема примера ове врсте.

Примери: *храбрѡсѡиѡ* 4, *сѡ честѡиѡ* 5.

10) Наставак у лок. једн. именица м. и ср. рода: ПСР: *-у* (5), ТР: *-ѣ* (3), *-у* (1), СТВ: *-у* (1), МЕ: *-у* (8), *-ѣ* (1).

Примери: *на Кѡсовѡ* 4, *у робѡиѡ* 3 и сл., ТР: *дѡ свѣѡиѡ* 3, *на свѣѡиѡ* 7, *вѡ словѡ* 6, *в' ѡсѡиѡ* 6, СТВ: *у свѣѡиѡ* 6, МЕ: *у лицѡ* 3, *у ѡредкѡ* 4 и сл., *вѡ небѡ* 11.

11) Наставак у лок. једн. именица *a*-основе: ПСР: *-ы* (2), ТР и СТВ немају примера ове врсте, МЕ: *-ы/-и* (6).

Примери: ПСР: *у својој држави* 1, *ѡ ѡѡликой . . . славы* 2, МЕ: *ѡ брѡины* 7, *у гѡри* 8 и сл.

12) Наставак у ном. -ак.-вок. мн. именица *a*-основе: ПСР: *-е* (12), *-и* (2), ТР: нема примера ове врсте, СТВ: *-е* (2), МЕ: *-е* (9), *-ы* (2).

Примери: ПСР: *стѡрешине* (ном.) 7, *ране* (ак.) 5 и сл., *ризы* (ак.) 7, *рѣки* (ном.) 4 (примера за вок. мн. нема), СТВ: *сирене* (ном.) 5, *жене* (ном.) 5, МЕ: *зѡзде* (ном.) 4, *жабе* (ном.) 7, *мреже* (ак.) 7 и сл., *ѡиѡци* (ном.) 6, *ѡвци* (ном.) 7 (примера за вок. мн. нема).

13) Наставак ген. мн. именица ж. рода на *-а*: ПСР: *-а* (3), ТР: *-∅* (2), СТВ: нема примера ове врсте, МЕ: *-∅* (2).

Примери: ПСР: *са сви стѡрана* 4 и сл., ТР: *бѡдѡ* 6, *злѡбѡ* 8, МЕ: *зѡздѡ* 5, *ѡиѡцѡ* 9.

14) Наставак ген. мн. именица м. и ср. рода: ПСР: *-ы* (*ѡлеѣы* 4), *-ѡв* (*враговѡ* 6), ТР: нема примера ове врсте, СТВ: *-ѡв* (*ѡвѡѡѡѡ* 6, *скоѡѡѡѡѡѡ* 7), МЕ: *-∅* (*гнѡздѡ* 6).

15) Наставак ген. мн. именица ж. р. на сугласник: ПСР: нема примера ове врсте, ТР: *-ей* (1), СТВ: *-ей* (1), МЕ: нема примера ове врсте.

Примери: ТР: *людей* 8, СТВ: *людей* 4.

16) Наставак у 1. л. једн. презента: ПСР: *-м* (4)⁶, ТР: *-у* (14), СТВ: *-м* (7), *-у* (2), МЕ: нема примера ове врсте.

⁶ Енклитички облик за 1. л. једн. *самѡ* 2 (х 2), 4, сам 4 долази, наравно, такође са *-м*, али се не убраја у горње бројање јер се ослања на пун облик овог атематског глагола који је са наставаком *-м* одлика и нашег и рускословенског језика.

Примери: ПСР: *сѣдимъ* 4 и сл., ТР: *знаю* 2, *йриклонюся* 3 и сл., СТВ: *йадамъ* 3 и сл., *згибнѣ* 7, *бѣдѣ* 8.

17) Футур I: ПСР: нема примера ове врсте, ТР: конструкције са *ћу*, *ћеш* и сл. нема, већ има примера употребе презента свршених глагола у значењу футура: *кѣда* *лишь* *йойдѣ*, *йойадѣ* въ *бѣдѣ* 8 и сл. (12 пута), СТВ: 2 пута долази конструкција са *ћу* и сл.: *как* *ћю* *явѣиѣ* 4, *йреварѣиѣ* (3. мн.) 5, 2 пута долази конструкција са *буду/будем*: *бѣдѣ* *имайи* (1. јд.) 8, *бѣдем* *згибайи* 4, 2 пута долази презент свршеног глагола у футурском значењу: *свакѣ* *скажѣиѣ* лѣдѣ за мене такѣ 6, не *знаюћѣ* *скотѣвъ*, *згибнѣ* без слѣда 7 (1. јд.).

Упитник II

1) Рефлекс старог предлога-префикса *в+йолугласник*: ПСР: *у* (15), ТР: *в* (10), СТВ: *у* (3), *в* (1), МЕ: *у* (13), *в* (5).

Примери: ПСР: *у* *крѣвъ* 3, *у* *Тѣрской* 2 и сл., ТР: *въ* *йомѣ* 3, *в'* *бѣдѣ* 4 и сл., СТВ: *у* *мени* 3 и сл., *въ* *блаиѣ* 4, МЕ: *у* *йойокахѣ* 7 и сл., *въ* *горахѣ* 6 и сл.

2) Самогласничко *р*: ПСР: *ер* (12), *р* (10)⁷, ТР: *ер* (2), СТВ: *р* (1), МЕ: *р* (3), *ор* (1).

Примери: *Сербиѣ* 4, *йерзамѣ* 1 и сл., *срѣске* 2, *срдѣце* 3 и сл., ТР: *срдѣцемѣ* 7, *вернѣся* 8, СТВ: *срдѣцемѣ* 3, МЕ: *дрѣжи* 3, *йо* *брѣдины* 7, *йоцѣркѣ* *кава* 8, *горлицѣцѣ* 10).

3) За стару групу *чр-* нема примера у овим песмама.

4) Наставак у вок. једн. именица ж. рода *а-* и *ја-* основе: ПСР: долази само пример *Сербиѣ* 5 (х 2), 7, док у ТР, СТВ и МЕ нема примера ове врсте.

5) Облици личне заменице првог лица

ПСР: сви облици личне заменице првог лица, употребљени у ПСР (36 пута), представљају форме које су својствене нашем језику укључујући ту и примере који су заједнички и српскохрватском и рускословенском језику, као нпр. *намѣ* (дат. мн.) 3; нема ни једног облика типичног само за рускословенски језик.

ТР: укупно је употребљено девет облика и то шест пута дат. једн. *мнѣ* 2 (х 3), 4, 5, 8, а три пута акуз. једн. *мене* 3, 7, 8; овај други, наравно, заједнички је и нашем и рускословенском језику тако да се не може рачунати у диференцијалне особине као што је то случај са поменутиим дативом *мнѣ* који одликује само рускословенски а не и наш језик.

СТВ: долазе свега две форме: *мене* (ак. једн.) 6 и типично српскохрватска *у мени* (лок. једн.) 3.

МЕ: укупно је употребљено шест облика, и то пет форми дат. мн. *намѣ* 3 (х 3), 4, 5, и један облик *нами* 5 такође у дат. множине; форма *нам* је одлика и нашег и рускословенског језика а *нами* у дат.

⁷ Редовно је *ор* у придеву *горак* и у речима изведеним од њега: *йрегоркѣ* 1, 3, *йрегоркѣ* 4, *горкѣ* 1, *горкѣ* 2.

⁸ Уп. наст. *-е* и код именица ж. рода на сугласник у вок. једн.: *ахѣ* *жалостѣ* *моя* 7.

мн. — само српскохрватског. У народном језику наших писаца XVIII века из Војводине долази, али не често, и облик *нами* за дат. мн.⁹

6) Облици личне заменице другог лица

ПСР: долазе свега два примера: *џебе* (ак. једн.) 5, *џе* (ак. једн.) 5; у ТР, СТВ и МЕ нема примера ове врсте.

7) Облици личне заменице трећег лица

ПСР: нема примера ове врсте

ТР: долази једном пример рускословенског типа: *в немъ* (лок. једн.) 4.

СТВ: долази само један пример: *нѣ* (ген. јд. њ. р.) 4.

МЕ: долази укупно пет облика од којих су два типично рускословенска: на *ей* главе 3, *въ немъ* (лок. једн.) 5, а један типично српскохрватски: на *ным'* (њима — лок. мн.) 6; остале форме: *ихъ* (ак. мн.) 10, *нѣмѣ* (дат. једн.) 11 одлика су и једног и другог поменутог језика.

8) Лична заменица свакога лица

ПСР: од три форме које овде долазе једна је одлика само нашег језика: *себи* (дат.) 7, док облици: *себе* (ак.) 6, *си* (дат.) 6, као што је познато, представљају одлику и рускословенског и српскохрватског језика.

ТР: долази само један облик: *себе* (ак.) 5.

СТВ: нема примера ове врсте.

МЕ: долазе два облика од којих је један типично српскохрватски: *собомъ* (инстр.) 8, а други, који се јавља два пута, чини одлику и нашег и рускословенског језика: *себе* (ак.) 6, 11.

9) Завршетак ген.-ак. једн. м.-ср. рода заменичко-придевске деклинације

ПСР: долазе три облика: *џога* (ген.) 4, *каквогъ* (ген.) 6, *свогъ* (ген.) 6, који су у духу нашег језика.

ТР: налазимо три форме: *кого* (ген.) 3, *чего* (ген.) 5, *џога* (ген.) 5, које су у духу рускословенског језика.

СТВ: нема примера ове врсте.

МЕ: овде налазимо једино облик *зимногъ* времена (ген. јд.) 6, који је у духу нашег језика.

10) Завршетак заменичке и придевске деклинације у дат.-лок. једн. м.-ср. рода

ПСР: долазе два примера и то оба у дативу и својим завршетком оба типична и за наш и за рускословенски језик (*-ему*): *могѣмѣ* 5, *џрећемѣ* 6.

⁹ Уп. нпр. у Венцловићевом, Текелијином и Доситејевом језику, као и у језику новина Стефана Новаковића (В. Јовановић, *Гаврило Стефановић, Венцловић*. — Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1911, књ. II, 193; М. Сучевић, *Језик у делима Досијеја Обрадовића*. — Извештај Српске прав. велике гимназије ср. карловачке за школ. годину 1913./14, у Срем. Карловцима, 62/1914, књ. 55, 32; А. Албин, *Језик новина Стефана Новаковића (1792—1794)*. — Нови Сад (Матица српска), 1968, 68; А. Албин, *Прилог проучавању језика Саве Текелије*. — Прилози проучавању језика, Нови Сад, 1968, књ. 4, 14 нап. 62 (у језику С. Текелије долази облик *вами* за дат. множ.).

ТР: од укупно осам облика, колико долази у ТР, само форме лок. једн. *в немъ* 4, *въ ѿномъ* 4, *о чемъ* 5, представљале би у првом реду одлику рускословенског језика, мада се поменути заменички облици, као архаичнији, јављају и у нашем језику (наравно, без предлога *в*, *въ*). Остале форме: дат. *бѣдномъ* 2, *комъ*, 3, *едномъ* 6, лок. *въ словѣ живомъ* 6 одликују подједнако и наш и рускословенски језик.

СТВ: долази само једна форма: *моемъ* (дат.) 8 која карактерише и наш и рускословенски језик.

МЕ: долази шест облика од којих форма *въ немъ* (лок.) 5 представља, свакако, одлику у првом реду рускословенског језика (чему иде у прилог и јављање предлога *въ*). Док дативски облици *единомъ* 11, *нѣмъ* 11, *ѿредивномъ* 11 својим завршетком *-ому* не представљају одлику само нашег језика већ и рускословенског, дотле локативске форме: у поредку *свомъ* 4, по *свемъ* свѣтѣ 5 карактеришу наш језик, с напоменом да је други поменути облик српскохрватски пре свега по својој метатезираној форми (*св-* < *вс-*), а не по своме завршетку (уп. стсл. *вѣсемъ*).

11) Завршетак дат.-лок. једн. заменичке и придевске деklinације женског рода

ПСР: употребљено је укупно пет форми од којих две припадају некадашњој палаталној деklinацији, али са новим непалаталним завршетком *-ој*, што је одлика нашег језика: у *својој* држави 1, по . . . *мојој* храбрости 2 (уп. остале облике: *несрећной* (дат.) 2, *ѿ ѿоликој* . . . *славы* (лок.) 2, као и супстантивизирани придевски облик: у *Тврској* 2).

ТР: нема примера ове врсте.

СТВ: нема примера ове врсте.

МЕ: долази само једна форма и то рускословенског типа, употребљена посесивно: на *ей* глави 3.

12) Предлог *чрез*

ПСР: нема примера ове врсте.

ТР: долази само форма *чрез*, и то два пута: иной в щастію *чрез* весь вѣкъ живеть 6, какъ я несчастливъ *чрез* весь ахъ! мой вѣкъ 7.

СТВ: нема примера ове врсте.

МЕ: нема примера ове врсте.

III

Изнесени материјал из Орфелинових песама, дат по упитницима I и II а посматран на нивоу критеријума:

A = особине које се јављају само у духу народног језика,

B = особине које се јављају само у духу рускословенског језика,

V = особине које се јављају мешовито: и у духу народног и у духу рускословенског језика —

даје следећу слику.

Упитник I

ПСР

A:	3, 4, 5 ¹⁰ , 7, 8, 10, 11, 13, 16	(9)
B:	9,	(1)
B:	1, 2, 12, 14	(4)

(у ПСР нема примера за црте у вези са питањем бр. 6, 15, 17).

ТР

A:	—	(0)
B:	2, 4, 5, 8, 9, 13, 15, 16, 17	(9)
B:	1, 10	(2)

(у ТР нема примера за црте у вези са питањем бр. 3, 6, 7, 11, 12, 14).

СТВ

A:	2, 3, 8, 10, 12	(5)
B:	14, 15	(2)
B:	1, 4, 5, 16, 17	(5)

(у СТВ нема примера за црте у вези са питањем бр. 6, 7, 9, 11, 13).

МЕ

A:	5, 8, 11	(3)
B:	4, 13, 14	(3)
B:	1, 2, 3, 10, 12	(5)

(у МЕ нема примера за црте у вези са питањем бр. 7, 9, 15, 16, 17)¹¹.

Дате процентуално, ове особине заступљене су у овим песмама на следеће начине:

	ПСР	ТР	СТВ	МЕ
A	64,29%	—	41,66%	27,27%
B	7,14%	81,82%	16,67%	27,27%
B	28,57%	18,18%	41,66%	45,46%

На основу овог прегледа заступљености појединих језичких црта у Орфелиновим песмама, односно на основу горњих процентуалних вредности, могу се извести одређени закључци о карактеру језика којим су писане ове песме узете свака понаособ. Док песма СТВ пока-

¹⁰ Од укупно пет примера ове врсте у ПСР долази само један са завршетком *-ы*, али се он римује са српскохрватским обликом локатива једине именица ж. р. на *-а* те се зато форма ген. једн. на *-ы* не третира овде као одлика рускословенског већ као облик употребљен ради потребе стиха (уп. *без славы + у својој држави* 1).

¹¹ За особину под бр. 6 долазе у МЕ два већ поменута облика али оба у рими (*къ својој славы + на ей главы* 3, *къ срећи + њобећи* 9) те се зато не урачунавају овде као потпуно поуздани случајеви који одликују и сам Орфелинов језик.

зује подједнак однос заступљености народних и славеносрпских особина, односно подједнак број оних црта које се јављају само у духу српскохрватског и само у духу славеносрпског језика — дотле је песма ПСР писана највећим делом народним, ТР рускословенским, а МЕ мешаним (славеносрпским) језиком. Од свих песама анализираних у овом раду ТР показује одсуство црта које се јављају искључиво у духу народног језика.

Што се тиче особина изнесених по упитнику II, за оне за које имамо одговарајуће примере у овим песмама, оне показују да је ПСР писана у највећој мери народним, а ТР — рускословенским језиком. И ова анализа потврдила је резултате који су добијени претходним испитивањем по упитнику I у овом раду. У вези са песмама СТВ и МЕ, у којима за приличан број особина не налазимо податке (7, одн. 4), треба истаћи да та чињеница отежава извођење поузданијих закључака али само по упитнику II.

Посебно се треба задржати на особини бр. 2 (вокално *p*). У овој особини може се мешати и гласовни и графијски моменат, што са осталим цртама није случај. Ради се о томе што се, на пример, у ПСР вокално *p* означава и са *ep* а не само са *p*, у СТВ — са *p*, као и у МЕ изузев у једном примеру где имамо фонетско *op* (*горличицу*). У ТР *ep* је редовно. Да ли је *ep* у овим песмама означавало *ep* или вокално *p* може се посредно закључити, на основу анализе осталих језичких црта у овим песмама. Како и по упитнику II ТР има највећи број рускословенских црта, а не само по упитнику I, то се може, на основу тога, узети да само у овој песми графијска група *ep* означава *ep* у одговарајућим примерима. За ПСР треба, свакако, узети да је у њој и са *ep*, како је већ речено, означавано вокално *p* јер већина анализираних особина показује да је ова песма писана у духу народног језика.

*

На основу свега изложеног може се закључити да Орфелин све ове песме није писао истим типом књижевног језика. Тип језика којим је одговарајућа песма писана зависи од степена присуства народних и рускословенских особина. Из језичке анализе у овом раду види се највећа заступљеност рускословенског језика у ТР, што сведочи јасно о карактеру језика којим је ова песма писана. С друге стране, ПСР показује да народне црте знатно доминирају у њој, што говори о народном типу књижевног језика којим је ова песма писана. У песми МЕ огледа се, видели смо, у првом реду славеносрпски језик, а у СТВ се у подједнакој мери јављају црте у духу народног и у духу славеносрпског језика. Из свега овога јасно је да се у овим Орфелиновим песмама срећемо са три типа књижевног језика, са рускословенским, славеносрпским и народним, што је одликовало и друге српске писце, односно њихова поједина дела у XVIII веку.¹²

¹² Уп. рад А. Младеновића: *Однос . . .*, 50, као и чланак од истог аутора: *Ситање и проблеми у ирчуцању књижевног језика вијоначких Срба у ирредукозској еиси*. — *Књижевност и језик*, Београд, XVI/1969, бр. 3, 232—233.

IV

Како је већ у почетку овог рада речено, овде ћемо се посебно задржати на анализи језика песме ПИ.

Упитник I

1) За стари полугласник долази рефлекс *a* 14 пута, а рефлекс *o* — пет пута (од чега се четири пута јавља облик *козни* 3, 8, 10, 12 — уп. стсл. *кѣзнь*).

2) Место некадашњег назала предњег реда налазимо 30 пута рефлекс *e*, а 17 пута рефлекс *a* (нпр. *кнез* 16, *князи* 2 и сл.).

3) За некадашње самогласничко *л* рефлекс *у* долази 7 пута, а *ол* једанпут; једном долази *ле* у примеру *слези* 8, где, наравно, није у прасловенском било вокалног *л* (нпр. *вѣци* 16, *најолнѣнѣ* 12 и сл.).

4) За старо *-л* долазе свега два примера са рефлексом *-o*: *учинио* 3, *ѡидѣсѡио* 3.

5) У ген. једн. именица *a*-основе редован је наст. *-e* (долазе свега два примера): *державе* 1, *вечере* 13 (уп. и именице меке основе: *благосѣиѣнѣ* (+ *нѣнѣ*) 3, *изѣ бѣсѣе* 5).¹⁸

6) Од облика дат. једн. именица ж. рода на *-a* долази само један пример и то у рими: *любици* (+ *кѣѣци*) 9.

7) У вок. једн. долази 7 пута наст. *-e* (*граде* 2, *Оѡомане* 3 и сл.); једном је употребљен вокатив: *Милошѣ Кобилићю* 9 где у презимену имамо наставак *-у* а облик имена остаје индеклинабилан.

8) У ПИ не долазе облици инстр. једн. именица ж. р. на *-a*.

9) За инстр. једн. именица ж. р. на сугласник долази само један пример и то у рускословенском духу: *сѣ кровѡю* 6.

10) Од лок. једн. именица м. и ср. рода долазе 5 облика и сви су са наст. *-у*: *на ѡомѣ ѡолю* 3, *на ѡомѣ дарѣ* 13 и сл.

11) У лок. једн. именица ж. рода на *-a* редован је наст. *-и*: *ѡо ѡрдѡиѣни* 5 (уп. и: *на Бисѡирици* 2, *на Рибѣници* 2, *у . . . кѣѣци* 9, *на здравѡици* 13).

12) У ак. мн. (примери за ном. и вок. мн. не долазе) именица *a*-основе редован је наставак *-e*: *сѣзе* 1, *ноге* 4 и сл. (6 пута), изузев у једном примеру: *слези* 8.

13) За ген. мн. именица ж. рода на *-a* долази само један пример са наст. *-a* али у рими: *више њеѡма глава* (+ *слава*) 16.

14) Од именица м. и ср. рода у ген. мн. долазе свега два примера и оба у рускословенском духу: *дѣѡеѡ* 6, *Тѣрковѣ* 11.

15) Примери за ген. мн. именица ж. р. на сугласник не долазе у ПИ.

16) Примери за 1. л. једн. презента не долази у ПИ.

17) За футур I долазе свега три примера у ПИ и сва три су у духу српскохрватског језика: 1. јд.: *ѡосеѣѡи* *ћю* 9, *умѡслићю* 10, *учѡнићю* 10.

¹⁸ Уп. уз бројеве 2 и 3 српскохрватску конструкцију: *две силне войске* 15, *ѡѡри войводе* 13.

Као што се види, у ПИ су народне, рускословенске и славено-српске црте заступљене на следећи начин:

А: 4, 5, 7, 10, 11, 17,

Б: 9, 14,

В: 1, 2, 3, 12.¹⁴

Процентуално, ови подаци изгледају овако:

А: 50%

Б: 16,67%

В: 33,33%

Из једног и из другог прегледа произлази јасно да у ПИ народне црте преовлађују. Међутим, особине које се јављају мешовито (и у духу народног и у духу рускословенског језика), као и црте које се јављају искључиво у рускословенској форми, заступљене су, заједно узев, у истом проценту као и особине које се јављају само у српскохрватском духу.

Упитник II

1) Од осам примера ове врсте, 4 се јављају у српскохрватском а 4 у рускословенском духу: *у својој кћѣници* 9, *въ нем* 2 и сл.

2) За вокално *р* налазимо: *ер* (19 пута), *ор* (3), *р* (5) и једном *ро* у примеру који у српскохрватском језику има секундарно самогласничко *р*: *съ кровію* 6.

Примери: *Сербли* 1, *ѡскорблява* 7, *срдце* 2 и сл.

3) Примера за групу *чр-* нема у ПИ.

4) У вок. једн. именица *а-* и *ја-* основе долазе наставци: *-о* (код именица ж. р. на *-а*, нпр. *майко* 6, *слоγο* 7 и сл., — 7 пута) и *-е* (у усањеном примеру именица ж. р. на *-ја*, нпр. *Сербіе* 1).

5) Од облика личне заменице за 1. лице долазе 4 примера и то сви у формама које одликују и наш и рускословенски језик: *намъ* (дат. мн.) 2, *насъ* (ген. мн.) 13, *насъ* (ак. мн.) 8, 12.

6) Од облика личне заменице за друго лице долазе 6 примера од чега форме: *ѣеби* (дат. једн.) 5, 6, 13, *ѣе* (ак. једн.) 7 одликују наш, а облик *ѣебе* (ак. једн.) 7, 9 — и наш и рускословенски језик.

7) Од облика личне заменице трећег лица у ПИ долази пет примера од којих је један свакако у рускословенском (*въ нем* 2), а остали у српскохрватском духу (дат. једн. *іой* 8, ак. једн. *нѣга* 15, *га* 14 (х 3), ак. мн. *ихъ*¹⁵ 4).

8) Од укупно 4 случаја употребе личне заменице свакога лица: *себи* (дат.) 10, 11 и ген.-ак. *себе* 7, 8, први одликује наш, а други — и српскохрватски и рускословенски језик.

¹⁴ Док се пример за особину под бр. 13 јавља само једном и то у рими, због чега није узет у обзир за оба бројања, дотле примери за особине бр. 8, 15 и 16 не долазе у ПИ.

¹⁵ Облик *их* употребљава се у рускословенском у генитиву и локативу множине, а не и у акузативу, што је одлика нашег језика (уп. М. Смотрички, *Грамаѣика*, Римник, 1755, лист РЗ).

9) У ген.-ак. једн. заменичке и придевске деклинације не долазе ни једном форме са завршетком *-аго*, *-его* већ су редовни облици на *-ог(а)* и *-ег(а)*: *ѿвога браѿа* 3, *свега* 7, *божјеѿг дара* 16 (х 2), *сербскоѿг кнез Лазара* 16 — дакле све у духу нашег језика.

10) У дат.-лок. једн. заменичке и придевске деклинације долази укупно 6 примера: дат. *ѿомѿ* 14, *своѿу сѿадѿ* 4, лок.: *въ нем* 2, *на коѿѿ* 1, *на ѿѿѿ ѿѿѿ* 3, *на ѿѿѿ дарѿ* 13. Изузев примера *въ нем*, који је свакако одлика рускословенског језика, и облика *своѿу*, који карактерише српскохрватски језик, остале поменуте форме не представљају диференцијалне црте између ова два језика.

11) У дат.-лок. једн. заменичке и придевске деклинације ж. рода у ПИ су редовни српскохрватски облици: дат.: *нашоѿ* 3, *ѿѿѿ* 8, *ѿѿѿѿѿѿ* 9, лок. *своѿѿѿ* 9 (укупно долази 4 облика).

12) Облик *чрез* не долази у ПИ.

У сумарном прегледу ове особине заступљене су овако:

А (особине које се јављају у народном духу, односно особине које су заједничке и српскохрватском и рускословенском језику): 5, 6, 8, 9, 11.

Б (особине које се јављају искључиво у рускословенском духу): —

В (особине које се јављају и у духу нашег и у духу рускословенског језика): 1, 2, 4, 7, 10.

Примера за особине под бр. 3 и 12 нема у ПИ.

Као што се види, од десет особина по упитнику II у ПИ не долази ни једна искључиво у рускословенском духу (Б). Подједнак број црта, по пет, јавља се у духу народног (где смо урачунали и црте које су заједничке и нашем народном и рускословенском језику), односно нивоу славеносрпског језика (ово друго значи, наравно, и у духу народног и у духу рускословенског језика). Самим тим јасно је да народне црте у ПИ преовлађују (јер њих има и под В), што је показало и претходно испитивање ове песме по упитнику I. Дакле, поред присуства рускословенских особина, народне црте у овој песми чине основну одлику језика којим је она писана.